

ESHITISH QOBILIYATI BUZILGAN SHAXSLARNING DIQQAT XUSUSIYATLARI

Abduraxmanova Shoxsanam

ChDPU o'qituvchisi, Chirchiq, O'zbekiston.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning diqqat xususiyatlari, uning shakllanish mexanizmlari va rivojlanish omillari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Diqqatning ixtiyorsiz va ixtiyoriy shakllari, barqarorligi, ko'chuvchanligi hamda bo'linuvchanlik darajalari surdopedagogik nuqtai nazardan yoritilgan. Tadqiqotda psixofiziologik yondashuvlar, nazariy tahlil va amaliy kuzatuv metodlaridan foydalanilgan. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda diqqat shakllanishi ko'rish va taktil qo'zg'atuvchilarga bog'liq tarzda kechadi. Bu esa ta'lim jarayonida maxsus pedagogik vositalarni qo'llashni zarur etadi. Muallif diqqatni rivojlantirishda daktil nutq, ko'rgazmali vositalar, mimika va kichik guruhlarda o'qitish samarali ekani haqida xulosa qiladi. Mazkur maqola eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning diqqatini shakllantirishda yangi yondashuvlarni tavsiya etadi.*

Kalit so'zlar. *Eshitish qobiliyati buzilgan bola, diqqat xususiyatlari, psixologik qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, emotsional yondashuv, individual ta'lim metodlari, surdopedagogika, daktil nutq, ta'lim jarayoni.*

ATTENTION CHARACTERISTICS OF INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENTS

Abdurakhmanova Shokhsanam Bakhtiyor qizi

Lecturer, Chirchiq State Pedagogical University, Chirchiq, Uzbekistan

Abstract: This article provides a scientific-theoretical analysis of the attention characteristics of children with hearing impairments, focusing on the mechanisms of its formation and developmental factors.

Keywords: child with hearing impairment, dactyl speech, educational process.

Maxsus pedagogikada diqqat haqida keng ma'lumotlar mavjud. Shunga qaramay, ushbu tushunchaning mohiyati va zamonaviy yondashuvlari hali ham to'liq ochib berilmagan. Izohli lug'atda diqqat quyidagicha ta'riflanadi: "Diqqat — ongimizning muayyan ob'ektga yo'naltirilishi va unda to'planishidan iborat psixik holatdir. Diqqat ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ixtiyoriydan keyingi turlarga ajratiladi."

Diqqat — bu subyektning biror obyekt yoki hodisaga faoliyati orqali yo'naltirilishi bo'lib, har qanday ongli faoliyatning samaradorligini belgilovchi zarur shart hisoblanadi. Bosh miya po'stlog'ining muayyan joylaridagi optimal qo'zg'alishlar diqqatning fiziologik asosini tashkil etadi. Diqqat haqida umumiy psixologiyada bir qancha ma'lumotlar mavjud. Shularga qaramasdan diqqatga oid so'nggi ma'lumotlar, xulosaviy fikrlar yetarli emas. «Diqqat- ongimizning muayyan ob'ektga yo'naltirilishi va unda to'planishidan iborat psixik holat. Diqqat ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ixtiyoriydan keyingi turlarga ajratiladi»- deb bayon etilgan izoqli lug'atda. Diqqat – subyekt faoliyatining biror obyekt yoki hodisaga jalb qilinishi. U har qanday ongli faoliyat samaradorligining zarur shartidir. Bosh miya po'stlog'ining muayyan joylaridagi optimal qo'zg'alish manbalari diqqatning fiziologik asosini tashkil qiladi. Diqqat ikki turga bo'linadi: ixtiyorsiz (passiv) diqqat va ixtiyoriy (aktiv) diqqat ixtiyorsiz diqqat biron tashqi sabab ta'sirida kishi xohishidan qat'i nazar hosil bo'ladi. Bunday diqqat odamdan iroda kuchini talab qilmaydi. Diqqatni jalb qilish uchun qo'zg'atuvchining kuchi katta ahamiyatga ega; narsaning chiroyliligi, yorqinligi, o'tkir hidliligi va b. xususiyatlari diqqatni beixtiyor tortadi. Ixtiyoriy diqqat va psixik faoliyat oldindan belgilangan maqsad bilan muayyan narsaga ongli ravishda jalb etiladi. Diqqatning bu turi iroda kuchini talab qiladi; shuning uchun bu diqqat irodaviy diqqat deb ham ataladi. Insonning butun ongli faoliyati asosan ixtiyoriy diqqat vositasida amalga oshiriladi. Diqqatning barqarorlik,

ko'chuvchanlik, bo'linuvchilik kabi xususiyatlari, ko'lami bor. Diqqatning barqarorligi uning yagona, umumiy (masalan, kitob o'qish, masala yechish kabi) ishga xizmat qiluvchi narsa yoki hodisaga uzoq muddat jalb bo'la olishidan iborat. Bunda harakat obyektlari (masalan, kitob matni, masalada berilgan sonlar va shu kabilar) hamda harakatning o'zi (masalan, masalani yechish yo'llari) o'zgarib turishi mumkin, lekin faoliyatning umumiy yo'nalishi o'zgarmay saqlanishi lozim. Ko'chuvchan diqqat bir faoliyatdan yoki narsadan boshqa faoliyat yoki narsaga tez jalb bo'ladi. Bu xususiyat diqqatning avvalgi narsaga qay darajada qaratilganligiga va yangi faoliyatning xususiyatiga (uning diqqatni qanchalik qarata olishiga) bog'liq. Diqqatning bo'lina olish xususiyati bir vaqtning o'zida 2 yoki undan ortiq ish-harakat bajarishda aks etib, ko'p kasb egalari (masalan, o'qituvchi, shofyor, uchuvchi) uchun ayniqsa katta ahamiyatga ega. Bu xususiyat bir faoliyatni bajarish xiyla avtomatlashib, ikkinchi faoliyat bir qadar tanish bo'lib qolgandan keyin tarkib topadi. Diqqat ko'lami uning eng qisqa vaqt ichida (go'yo birdaniga) o'z doirasiga sig'dira olishi mumkin bo'lgan narsalar soni bilan belgilanadi. Shu jihatdan diqqat keng yoki tor bo'lishi mumkin. Odatda, keng ko'lamli diqqat yaxshi diqqat hisoblanadi. Diqqat ko'lami idrok qilinayotgan narsalarning hamda ularni idrok qilayotgan kishi faoliyatining vazifasi va xususiyatiga bog'liq. Diqqatning aksi parishonxotirlikdir. Bunda odam diqqatini biror narsaga to'play olmay, hamma vaqt boshqa narsalarga chalg'iyveradi. Shunday holat kishi qattiq charchaganda, uning uchun ahamiyatsiz juda ko'p qo'zg'atuvchilar mavjudligida yoki, aksincha, bitta ham qo'zg'atuvchining odam uchun ahamiyati bo'lmaganda ro'y beradi. Mashq qilish bilan parishonxotirlikka barham berish mumkin. Diqqatning turlari va xususiyatlari odamning juda yoshlik davridan boshlab rivojlanadi va hayoti davomida o'zgarib, murakkablashib boradi. Shuni ta'kidlab o'tmoq joizki, qator mualliflar diqqatni shaxsiy sifat deb tan olsalar, ayrim psixologlar esa diqqatni ruhiy jarayon sifatida ta'kidlaydilar. Bularning qaysi birlari mantiqqa yaqin, qaysi birlari yaqinligi xulosa qilgandan ko'ra, bizningcha

diqqat shunday ruhiy «mahsulki», u barcha ruhiy jarayonning sermahsul, samarador bo'lishini ta'minlaydi. Ba'zan shaxsiy sifat shaklida ham namoyon bo'lishi mumkin. Anglagan bo'lsangiz muammo siz o'ylagandek sodda emas. Insonning bilim olishlarida idrok, tushunish va bilimlarini egallash asosida diqqat yotishi hech kimga sir emas. Bu haqida mashhur olimimiz P.Ya.Galperin fikrlari e'tiborga molik.

«Harakatlar ustidan nazorat qilish to'la diqqat mohiyatiga kiradi. Lekin, barcha nazoratlar diqqat bo'la olmaydi. Balki, avtomatlashgan, yoyilgan aqliy harakatlar nazoratidir». Diqqat mohiyati inson tomonidan biror narsalarni aniq oydin tarzda aks ettirishda ko'zga tashlanadi. Bir vaqtning o'zida boshqa narsalardan biror predmetni ajratib idrok etishga yordam beradi. Diqqatning fiziologik asosiga bosh miya ayrim qismlaridagi qo'zg'alishlarning ayrim markazlarda to'planishi tashkil etadi.

Inson tomonidan sezgilar orqali qabul qilinayotgan barcha narsalarni idrok etish diqqatsiz amalga oshmaydi. Idrok, demak diqqatsiz yuz bersa yuzaki, fragmentar sodda tarzda amalga oshadi. Shu bois, o'quvchilarning o'quv fanlarini to'la, keng o'zlashtirishlarida, ma'lumotlarni tushunishlarida diqqat jarayoni o'ta muhimdir. Ma'lumki, diqqat ilk yoshlardanoq rivojlana boshlaydi. Chaqaloqlardagi «Bu nima ekan?» refleksi aynan diqqat rivojidan darak beruvchi holatdir. Buning asosida mo'ljallash refleksi yotadi. Buning barchasi ixtiyorsiz diqqatning shakllanishiga olib keladi. Maktab yillarida bolalarda ixtiyoriy diqqat tez suratlar bilan rivojlanadi. Shu bilan birga diqqat xususiyatlari: turg'unlik, bo'linuvchanlik, taqsimlanish, ko'chish kabilar ham tez suratlar bilan takomillashib boradi. Diqqatni biror joyiga to'play olish, uni shu nuqtada ma'lum muddat ushlab turish diqqatning sifatlaridandir. Diqqatni bo'la olish har bir shaxsning qo'lidan kelavermaydi. Bu narsa asab tolalari, hujayralarining harakatchanligiga bog'liq. Bu bolalar diqqatini to'plash, yig'ish, tarbiyalashda turli-tuman ko'rgazmali qurollardan keng foydalanish ijobiy samaralar beradi. Og'zaki nutq umuman nutq orqali karlar bilan muloqot

qilish surdopedagoglarning bolalar bilan bo‘ladigan faoliyatlarida asosiy vositadir. Bu bolalarda nutqni o‘stirish orqali ular diqqatini boshqarib, tarbiyalab borish mumkin. Bu bolalar o‘qiydigan maktab, sinfdagi bolalarning 8-12 tadan oshmasligi ham ular diqqatini shakllantirishda ijobiy tomonlardan biri hisoblanadi. Ikkinchi xususiyat bu bolalarning nutqni o‘ziga xos idrok etish jarayonlaridir. Shu narsa juda muhimki, gapirayotgan kishining lablariga butun diqqatni haratish oson vaziyat, ish emas. Nuqsonlardan qat‘iy nazar, har bir shaxsni komil inson qilib tarbiyalashga intilmog‘imiz zarur. «Ma‘rifatga intilish xalqimizning azaliy faziliyatlaridan biridir»- degan hikmatli gapda katta ma‘no mavjud. Bu hikmat ruhiy-jismoniy nuqsonlaridan qat‘iy nazar barcha bolalarimizga yoshlarimizga bab-baravar taaluqlidir. Diqqatni aksariyat hollarda boshqarish mumkin. Shu bois yuqori sinf o‘quvchilari va talabalar o‘z faoliyatlarida uning salbiy jihatlarini ham bilishlari lozim. Bu birinchi navbatda parishonxotirlik bilan bog‘liqdir. Bu sifat ish va o‘qish faoliyatida samaradorlikni pasaytiradi. Diqqatning uzoq muddat davomida jadal bir narsaga haratishda layoqatsizlikda, tez – tez va oson bo‘linib turishi namoyon bo‘ladi. Shuningdek, diqqatning haddan tashqari ko‘chuvchanligi yoki barqarorligi kabi xususiyatlari ham kuzatiladi. Bu holatlarning har qanday ko‘rinishlari salbiy mazmun kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. F.U.Qodirova va boshqalar “MAXSUS PEDAGOGIKA ASOSLARI”. Chirchiq – 2023
«Zebo Prints»
2. F.U.Qodirova va boshqalar “SURDOPSIXOLOGIYA”. Toshkent
«Yangi chirchiq prints»
2023
3. “Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya” D.Saliyeva,
D.Yo‘lchiboyeva, Qo‘qon-2020
4. Mamarajabova Z., “Surdopedagogika”, o‘quv metodik qo‘llanma

Т.:Toshkent-2012